

Admans servering och resanderum. Foto: Arne Karlsson 1950.

Två järnvägar, två järnvägsstationer

Målerås 1876 – 1900

Ingvar Sandgren

Enligt ortnamnforskaren Fridolf Jönsson har namnet Målerås med Mackamåla, en gård väster om Målerås, att göra. Makke är ett fornnordiskt mansnamn. "Måle" är ett uppmätt jordområde. Rås betyder "fuktig dal". Makkamålens rås har blivit Målens rås och slutligen Målerås.

Ekströmer bestämde

Tätorter uppstår och växer av olika anledningar. Målerås historia är ovanlig och intressant. Kapten Ekströmer från Fågelfors, ägare till Måleråsgården och Mårtensryd bestämde nämligen att en järnvägsstation skulle läggas på hans mark 1,5 km från nämnda gårdar. Omkring denna station växte sedan samhället upp. Ekströmer var också ledare för bygget av järnvägen mellan Nybro och Sävsjöström, vilken stod färdig 1876.

Flera gårdar fanns fyra kilometer österut i Koppekull och Långaskruv. Stationen skulle egentligen ha legat där. Affär och skola fanns där, och häradsvägen från Älgshult över Kvarnkullen förenade sig i Koppekull med Växjö-Lenhovda-Kalmarvägen.

Målerås station 1876

Målerås station och den cirka 80 meter långa lastkajen, som samtidigt byggdes, visade sig fylla ett mycket stort behov. Målerås ligger i nordvästra delen av Hälleberga socken, och har Älghult, Lenhovda och Ekeberga socknar alldeles intill.

Sågade trävaror, props och timmer

På 1800-talet ökade efterfrågan på sågade trävaror, pitprops (stöttor till gruvor) och timmer både i Sverige och framför allt i England. Kraftiga prisstegringar 1871-1872 blev följden. Dessa trävaror kom nu i stor mängd att sändas via lastkajen i Målerås.

Följande uppgifter om sågverk och glasbruk i slutet av 1800-talet är hämtade från anteckningar gjorda av hembygdsforskaren Arvid Holmström. Jag har sedan kompletterat med årtal. Sågverk fanns i Alsterfors, Rydefors, Hofgård och Flöxhult (Älghults socken) i Möckhult och Bohult (Lenhovda socken). I Ideskruv (Ekeberga) fanns två mindre ångsågar, och vid Venbäcken utanför Målerås fanns i många år en ångsåg. Orrefors bruk hade under några år en stor ångdriven såg med två ramar i Målerås. Denna hade ett eget spår fram till Målerås Norra station.

Järn, kol, glas

Ända från 1200-talet hade skogarna runt Målerås främst använts som kol till järnframställning i enkla gropugnar. Från 1700-talet gick kolet till järnbruk i Orrefors, Flerohopp, Alsterfors, Höneström och Sävsjöström. 1800-talet blev slutet för järnbruksepoken, och kolningen minskade kraftigt. Bönder som inte längre fick avsättning för sin skog till järnbruken, startade ofta glasbruk med hjälp av mästare från Kosta. Bruken använde mycket ved.

Det första glasbruket startades i Bockaskruv (Rydefors) 1863. Därefter följde Björkå 1872, Alsterfors 1886, Berghem 1887, Idesjö 1887, Flöxhult 1896 och Hovgård 1899. Dessa låg i Älghults socken medan Björklunda (Björkshult) 1892 låg i Fagerhults socken. Samtliga dessa bruk sände sitt glas från Målerås och fick glassand, soda och andra råvaror via Målerås.

Trafikproblem

I Älghults socken fanns även andra typer av industrier, som sände och tog gods via Målerås. Enligt Arvid Holmström kom varje dag mellan trettio och sjuttio ox- eller hästparlass till Målerås kaj, när trafiken var som störst. Den nybyggda vägen blev som en leråker, när alla dessa skjutsar köade på sin väg till lastkajen. För gångare lade man plankor längs vägkanterna.

På vintern användes de frusna mossarna väster om Målerås för slädtransporterna. Detta område med mossar och Ruve-, Tuve- och Svartegöl

gick under namnet "Gåsavar". Det är nu, p g a att det är så orört och värt att bevara, av EU förklarat som Natura 2000-område.

Bebyggelsen

Den ovan nämnde kapten Ekströmer bestämde enligt uppgift också sträckningen av den nya landsväg, som byggdes. Vägen måste från början ha varit dålig, eftersom kommunalstämman först i april 1891 "söker statsbidrag för byggande av vägen Morbäckshult - Målerås station - till landsvägen mellan Merhults och Willköls skjutsstationer". Bebyggelsen kom nästan helt att följa denna väg. Tidigare hade en körväg kommit fram till Venbäcken. Där, vid väg 31, hade det funnits rastplats och kanske en krog. Denna körväg kom nu att förlora sin roll. Av lantmäterihandlingar framgår att samhället har byggts på ¼ mantal Målerås och ¼ mantal Mårtensryd. Gränsen går i stort längs Norra Måleråsvägen. På Målerås avstyckades lägenheterna (tomterna), medan man på Mårtensryd ofta byggde på ofri grund. Man arrenderade tomten av bonden i Mårtensryd.

Fastigheter

Gatunamn förekom inte, utan varje fastighet hade ett nummer; Målerås 1, Målerås 2, Mårtensryd 1 etc. Numren står inom parentes. Se kartan på s. 42

1877 avstyckade och sålde Kaptenen och Riddaren J.M. Ekströmer tomten med f.d. handelsbolaget (1) till C.R. Barck, hotellfastigheten (2) till Josef Bonell och tomterna öster därom till Olaus Carlsson (3) och Carl Slettengren (4).

1878 blev banmästare Henrik Andersson ägare till sin fastighet (10), där hans dotterdotter (Melén) bodde.

1884-1886 styckades de övriga tre fastigheterna längs järnvägen till byggmästare Olof Jakobsson (5), Erland Johansson (6) och till banvakt Mårtensson (7).

1890-1896 tillkom ytterligare fem tomter (11, 15, 16, 17, och 9) från Meléns till Albin Johanssons f.d. möbelfabrik.

1890-1892 köpte ägaren till glasbruket Gustaf Holmqvist fastigheterna Målerås 3, 4, och 5.

Carl Reinhold Barck

Många såg en möjlighet i Målerås. En av dessa var Carl Reinhold Barck, om vilken det skrevs i "Hällebergaboken 2000". Barck var en driftig person, och köpte även hotellfastigheten 1881, och fick lagfart på den 1884 vid 64 års ålder. Han hade då slutat som garvare i Barkeström. Barck gick senare

i konkurs, och både handelsbolaget (1890) och hotellet (1891) övertogs av handlaren Edvin Brandstedt. Målerås hotell ägdes från januari 1894 av Nils Andersson. Denne hade tidigare varit bagare i Kalmar.

Konkurser

Även byggmästare Olof Jakobsson, som bl.a. byggt mangårdsbyggnaden i Barkeström, gick i konkurs första gången 1888.

Konkurser var vanliga i Målerås under denna period, och även titeln handlare.

Mårtensryd

Mårtensryd 1 friköptes den 21 augusti 1886 av Wendla Amalia Adman. Fru Adman stod som ägare till fastigheten, eftersom hennes man ofta gjorde dåliga affärer. Fru Adman lät dela tomten i två delar 1892. Den ena delen, Mårtensryd 1b, övertogs omkring 1900 av "Rike bonden", Gustav Johansson från Silvereke. Den byggnad, som där uppfördes strax efter 1900, har kulturhistoriskt värde.

Invånare.

Skolan i Koppekull (nästan fyra km från Målerås) skulle vintern 1885 renoveras, och alla var med och betalade. Då bodde enligt skolföreningens protokoll följande personer med familjer i Målerås:

	Fyrkar.	Adress.
Järnvägsinspektör Broberg	110	
Banvakt Mårtensson	15	
Stationskarlen Holmgren	25	
Banmästare Andersson	124	Mr 10
Doktor Pahlsson	235	
Handlande C. R. Barck	22+20	Mr 1
Handlande Carl Slettengren	30	Mr 4
Johan August Johansson	93	Mr 2 eller 1
Olaus Carlsson		
(tills. med sitt hemman)	23+23	Mr 3
Hösten 1886 hade tillkommit		
Byggmästare O Jakobsson	6	Mr 5
Peter Magnusson	48	
Erland Jonsson	3	Mr 6
Johan Pettersson (Alerås)	4	

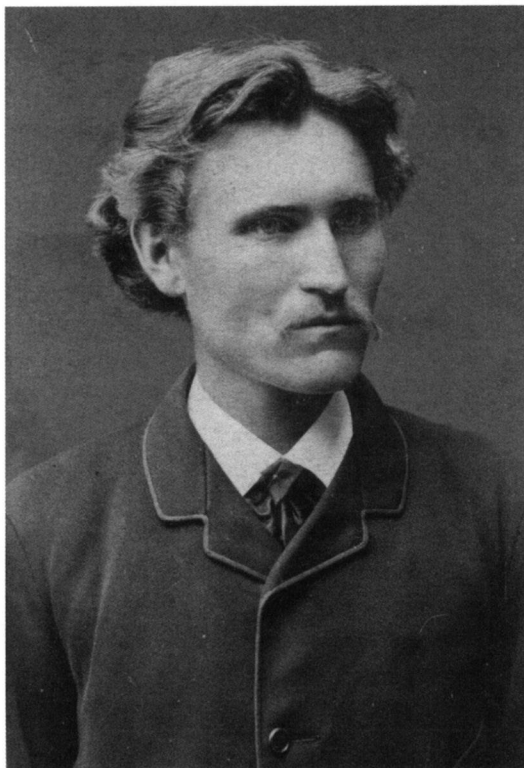
Antalet fyrkar anger betalningsförmågan. Adressangivelserna är delvis antaganden. Antal invånare 1885 bör ha varit något över 40. Jag har inte exakta uppgifter. De först inflyttade var anställda på järnvägsstationen, och bodde förmodligen också där. Inspektor Broberg kom från Nyköping men blev Målerås trogen.

För dyrt med läkare

Hösten 1883 flyttade med.lic. Olof Paulsson från Berg i Jämtland till Målerås för att där stationeras som distriktsläkare. När kommunalstämman i Hälleberga på sommaren 1885 tillsammans med Älghults kommun skulle ordna bostad åt läkaren, ansåg man i Älghult, att Lenhovda var en lämpligare placering för läkaren. Därmed slapp Hälleberga kommun den utgiften, och läkaren flyttades 1886.

Byggmästare Jakobsson

Byggmästare Olof Jakobsson kom från Barkahult 1886 och byggde sedan flera hus i Målerås. I början av 1900-talet gick han i konkurs. Då förlorade skräddaren Johannes Leo och hans fru (båda dövstumma) sitt hus. Leo köpte sedan Mårtensryd 3 år 1905. Där hade han skrädderi på övre våningen, och en hattmodist arbetade på den nedre.

Byggmästare Olof Jakobsson.

Handel

Arvid Holmström skriver att många körare hade med sig en väska för brukets eller sågverkets avgående och ankommande post. Dagligen såg man massor med skjutsar parkerade vid järnvägsstationen och på lastkajen. Det var liv och rörelse. Körarna (ofta bönder) passade också på att handla i Målerås. De sålde också egna varor som smör, ost och ved. Lokaler där kaffe och öl serverades lockade också. 1885 fanns som synes två handlare i Målerås.

Mårtensryd 12

Handlare Slettengren blev mantalsskriven i Målerås hösten 1880. Kanske var hans affär på Mårtensryd 12 (nuvarande hembageriet). Efterträdare var P.E. Olsson.

Målerås 1

Carl Reinhold Barck, tidigare garveridirektör i Barkeström, kom till Koppekull i april 1884 och drev handel både där och i Målerås. Förmodligen efterträdde han Olof Thulin, vilken från maj månad 1882 till oktober 1884 hade affär på Målerås 1 (Handelsbolaget).

*Här utanför järnvägsstationen var det vanligtvis massor med skjutsar parkerade.
Det var liv och rörelse.*

"Waldenströmare"

Olof Thulin var en s.k. "waldenströmare".

En intervju med Thulin på dennes 90-årsdag år 1949 i Missionsförbundets "Svensk Veckotidning" säger en del om Målerås.

Svensk Veckotidning:

"Thulin var god vän med den kände predikanten August Andersson från Nybro, 'Häst-August' kallad. Thulins hem i Målerås gästades ofta av Andersson, vilket förtröt en stationskarl i den närbelägna stationen. Denne ropade högt: 'Läsarna håller ihop som ärthalm'. Detta ordstäv tyckte Thulin var så bra att han tackade Gud för att han fick höra det.

'Häst-August' Andersson tog ofta sitt bälgospel och ställde sig på butikstrappan och spelade och sjöng. En gång när Andersson stod inne och predikade med ryggen vänd mot fönstret sköts ett hagelskott med syfte att skada honom. Fönstret splittrades men Andersson var oskadd och stämde upp en av sina sånger."

Mårtensryd 1

D. E. Adman hade virkeshandel, krog och lanthandel där från cirka 1887 in på 1900-talet. Den första mellandelen av huset var, enligt byggmästare Arne Karlsson, byggd enligt amerikanskt mönster, med putsade väggar både på in- och utsidan. Lanthandeln låg i den norra sidobyggnaden, och drevs av Admans bror Boman 1888-1899. (Se Hällebergaboken 2000: Mordet i Målerås 1889.)

Målerås första glasbruk 1890-1904

1890 startade brukstjänstemannen Gustaf Holmqvist från Kosta ett fönsterglasbruk vid järnvägsövergången vid Södra Måleråsvägen. Hyttan hade tidigare stått i Johanstorp, men eftersom Målerås hade järnvägsförbindelse flyttades den hit. Priset för hyttan var 1000 kr. Efter två konkurser slutade fönsterglastillverkningen 1896.

Under åren 1897 till 1904 tillverkades flaskor och hushållsglas i Målerås. Firmanamnet Målerås Glasbruk AB inregistrerades i augusti år 1900.

Mellan 1904 och 1917 fanns inget glasbruk i Målerås. Men i januari 1917 startade AB Strömsborgs Glasbruk på den plats där det nuvarande glasbruket ligger. Strömsborgs glasbruk, som ofta placeras fel, fick sitt namn efter Ernström, som tidigare haft sågverk på samma plats.

Målerås södra station och smalspårsjärnvägen Kosta - Målerås 1899

1899 stod smalspårsjärnvägen mellan Kosta och Målerås färdig. Smalspårsbanan byggdes av jägmästare Hummel, som var chef för ett stort ångsågverk vid Visjön utanför Kosta och var direktör för Kosta glasbruk fram till 1905. Redan 1891 hade bandelen Lessebo – Kosta öppnats. Hummel sökte koncession för att bygga järnväg från Målerås ända till Mönsterås. Om detta hade beviljats, hade han varit tvungen att öka spårvidden från 60 till 89,1 cm.

Hummel hade varit i Frankrike och träffat Paul Decauville, som hade funnit ett enklare sätt att bygga järnväg. Genom att använda grövre räls, som spikades fast på slipers förbättrade Hummel "Decauvillesystemet". Denna byggmetod kom att benämnas "Kostasystemet".

Enligt Arvid Holmström sågs den nya järnvägen som ett 'tjuvbi' av Nybro - Sävsjöströms Järnvägs AB. "Kostabanan" knyckte passagerare och blev en genväg via Lessebo till exempelvis Växjö för invånarna i Älghults socken och i Målerås. Därför blev KLJ tvungen att bygga en egen station, som kallades Målerås Södra, och anställa egen personal. Sedan dess statar Målerås med två järnvägsstationer. Spåret mellan Målerås södra och norra station var upprivet från 1903 till 1908 p.g.a. av oenighet mellan järnvägsbolagen. Antalet resenärer på "Kostajärnvägen" (hela sträckan) var år 1900 cirka 22600. Järnvägen Kosta - Målerås lades ner 1931.

Bosatta i Målerås år 1900

Under 1890-talet ökade antalet invånare starkt. En del glasarbetare flyttade till Målerås. Men de flesta som kom hade handels- eller hantverksyrken. Inom parentes anges antalet boende i varje hus. (Se karta på nästa sida).

Målerås nr.

1. I handelsbolaget bodde handlanden Carlstedt. Där fanns också restauratrice Fröken Agnes Cecilia Axén. (8)

2. Hotellet ägdes och drevs länge av Nils Andersson. Lokomotivförare Ahlberg. (14)

3. Glasarbetare Fritiof Magnusson och fem glasarbetarfamiljer. (15)

4. Glasfabrikör Frans Johansson, en skörare (eldare) och tre glasblåsare. (20)

5. Stalldräng Lindvall. (7)

6. Virkeskörare Karl Ståhlgren, snickare Andersson och en åkare. (13)

7. I kröken bodde bryggare Ernst Johansson. (5)

Banvaktstugan. Banvakt Pettersson. (6)

Ångsågen. Sågverksförman Jonsson, två sågarbetare och inhysingshjon H.C.Andreasdotter med tre oäkta barn. (13)

Södra Järnvägsstationen. Stinsen Henning Wetterholm, banvakt Fredriksson, konduktör Rosén och stationskarl Möller.(14)

Alerås. Torpare Johan Karlsson, smeden Karl Elof Franzén, en smedlärling och en stationskarl. Brädgårdsarbetare (senare skomakare) Karl Algotsson i en backstuga. (21)

Norra Järnvägsstationen. Stationsinspektör Karl-Erik Broberg, stationsföreståndare Emil Johansson och stationskarl Andersson. (7)
10. Öster om nuv. Norra Måleråsvägen bodde banmästare Henrik Andersson. (Flera av barnen bytte namn till Melén.) Där fanns också bagare Nilsson och ölutkörare Håkansson. (13)

11. Brädgårdsarbetare Pettersson. (3)

15. Skräddare Karl Roslund, skomakare Johan Karlsson och slaktare Johansson (därav byggnadens namn "Fläskalådan"). (15)

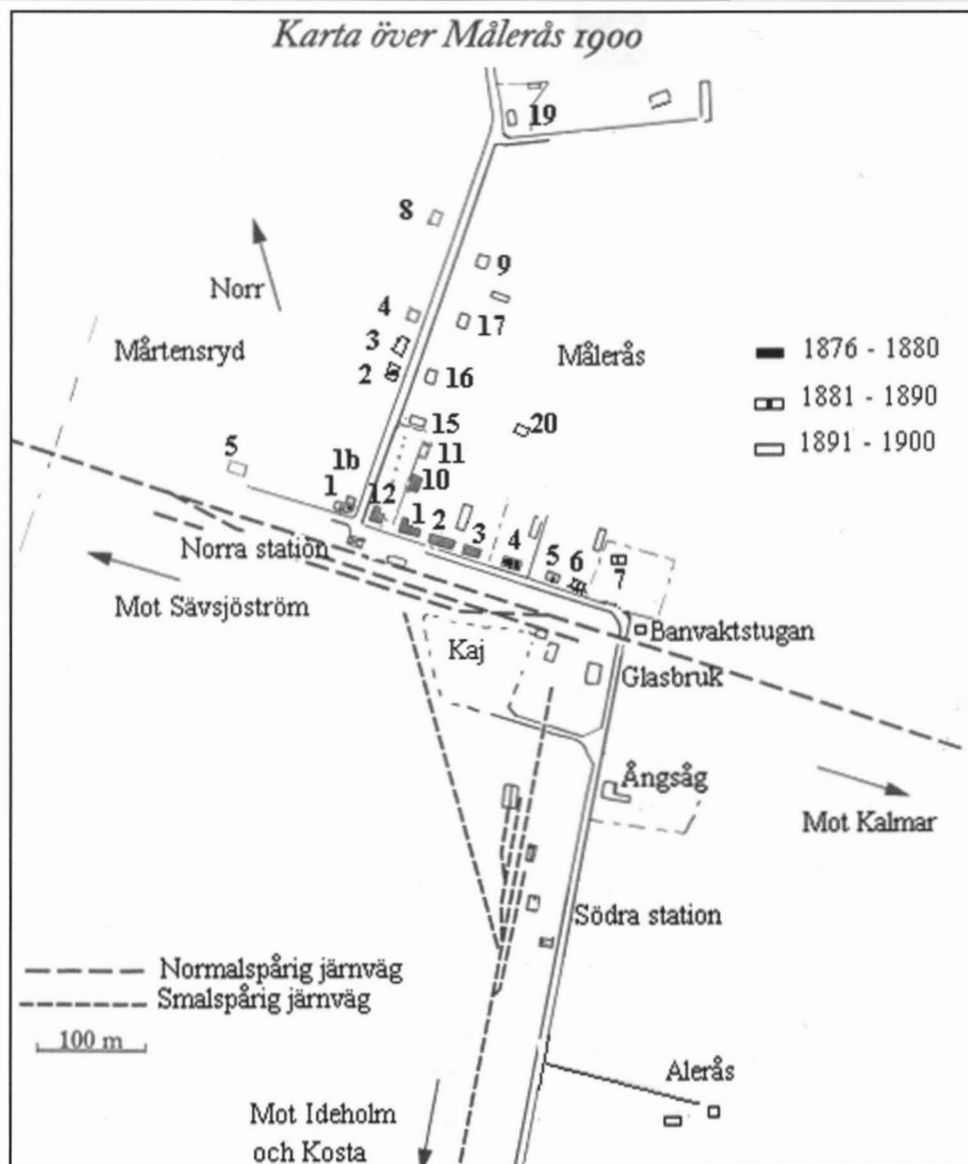
16. Eldaren vid järnvägen Jonasson, f.d. handlare Wetterhall och husägare Abrahamsson. (14)

17. Skomakare Frans Karlsson, stationskarl Mårtensson och brädgårdsarbetare Petersson. (6)

9. Edvin Brandstedt drev handel med trävaror där Albin Johansson senare hade möbelfabrik. Där bodde även en åkare och musikfanjunkare Blad. (10)

19. Skräddare Johannes Leo, glasblåsare Nils Id med sju barn (Alma, Ruben och Agda blev kvar i Målerås), skomakare Jonas Johansson, en brukssmedsänka m. fl. (24)

20. Sågarbetare Johan Alfred Gustafsson (med barnen Hjalmar, Ragnar och Hilma) och glasarbetare Pettersson (12). Ragnar är far till Frank och Nils Johansson.

Mårtensryd nr:

1. Väster om Norra Måleråsvägen närmast stationen hade handlanden Adman affär. I fastigheten bodde också skrädare John Karlsson och strykerskan Ida Johansdotter med 8 barn.(16)

2. Byggmästare Olof Jakobsson, husägare Per Friberg, snickare Rydén, sågsättare Lembke m.fl. (20)

3. Handelsidkarskan Anna Charlotta Nyström. (1) (Enligt nya uppgifter hattmodist.)

4. Slaktare Filip Myrberg med fyra barn drev här slakteri. Dottern Inga bodde sedan här i många år. (9)

8. Skogsarbetare Johanson, sågarbetare Alexandersson och inhysingshjon. (12)

5. Snickare Erland Johansson (fader till Mattias Gruce).(4)

12. Handlande Karl August Olsson.(8) (Där hembageriet nu ligger.)

(Felaktigheter kan förekomma.)

Yrkes- och åldersfördelning

Handlare, skomakare, skräddare, slaktare etc. gav utkomst åt cirka 125 personer.

Järnvägstjänstemän försörjde cirka 50 personer.

Glasarbetare försörjde också cirka 50 personer.

Genom sågarna fick cirka 25 personer sin utkomst.

På fastigheterna Målerås 3 och 4 (öster om hotellet) bodde sammanlagt 35 personer. Alla dessa fick sin utkomst från glasbruket på andra sidan järnvägen.

Ser man på enskilda yrken fanns det 5 skomakare, 3 skräddare, 1 strykerska, 2 slaktare, 3 specerihandlare, 2 eller 3 virkeshandlare, 1 hattmodist och 2 smeder.

Summerar man antalet invånare, som står inom parentes efter varje fastighet kommer man fram till att det bodde 310 personer i Målerås år 1900. Då är inte gårdarna Måleråsgården, Mårtensryd eller Mackamåla medräknade. Samhällets ökning från 0 till 310 personer på 24 år är imponerande. Förvånansvärt stort antal människor bodde i varje hus. Det var unga familjer, som ofta hade många barn.

Ångsågar i Målerås

I ett litet hus på Målerås nr 7 bodde bryggare Ernst Johansson, som senare flyttade till Målerås nr 3 (Lindvägen 11).

1. Ernst Johansson övertog hyvleri och ångsåg (vid nuv. Södra Måleråsvägen 7-9), som byggts av en tysk vid namn Schultz. Johansson köpte skogar och blev ägare till Åfors, Boda, Johansfors och Kosta glasbruk. Dessa bruk övertogs senare av sonen Erik Åfors. Ernst Johansson tycks alltså ha börjat som bryggare i Målerås. Både han och främst hans fru var dock aktiva i nykterhetslogen.

2. Under åren 1895-1900 (enligt Järnstam) drev Orrefors skogar en såg med två ramar. Enligt Holmström låg den strax norr om Målerås södra station. Denna uppgift är inte verifierad. Den brann ned och byggdes inte upp igen.

3. Efter sekelskiftet startade Ernström en såg, där glasbruket nu ligger. Småindustrier i övrigt hade ännu inte kommit igång.

Rusdrycksproblem

Förtäringen av starka drycker, främst öl, var tydligen ett problem. "De, som salubjöd varan, hade trogna och törstiga kunder icke blott i platsens befolkning utan ännu mera i de hundratals förbönder, som varje dag band sina dragare här. Förutom hotell fanns ölsjapp och ett ölnederlag där kuskarna kunde släcka sin törst. Dessa storsuperiets år bildar en mörk fläck i samhällets

historia, som har varit svår att få bort. Försäljningen av öl utövades av samhällets mest inflytelserika medlemmar.” (J.W. Johnsson i minnestal om logen Linnea.). En lördagskväll i mars 1889 kunde en kronolänsman inte hålla förhör, därför att samtliga personer i samhället var mer eller mindre onyktra. (Se Hällebergaboken 2000: Mordet i Målerås.)

Några utskänkningstillstånd fanns dock inte. I februari 1883 fick bryggaren O. Sandholm, Nybro, av kommunalstämman i Hälleberga enhälligt avslag på sin begäran om leverans av maltdrycker för avhämtning vid Målerås station. Först 1906 tillstyrkte kommunalnämnden att källarmästare N. Andersson på Målerås hotell skulle få tillstånd att servera vin och öl. Samtidigt fick garverifabriken Janne Barck (tidigare Barkeström) avslag på sin begäran att få servera öl. Den första nykterhetslogen i Målerås bildades redan den 23 februari 1896. Medlemmarna hade dock svårt att hålla nykterhetslöftet.

Arvid Holmström skriver att tåget, som gick till Nybro den andra lördagen varje månad, kallades för 'brännvinståget'. Ett ankare brännvin (40 l) kostade 40 öre/l, mörk konjak 1,30 kr/l och ljus konjak 1,60 kr/l. Vilket år dessa priser gällde anger inte Holmström.

Torg i Målerås

I början av januari år 1900 samlades handlanden John Carlstedt, banmästare Henrik Andersson, handlanden C.A. Olsson och en lantmätare för ”uppmätning av torgplan”. Man skulle också ”utstaka rågången mellan hemmanen Målerås och Mårtensryd, ...vid en till torgplats upplåten jordrymd”. ”Torgplatsen” låg norr om nuvarande hembageri. Rågången går snett genom området, och kan fortfarande ses. Något torg har det ännu inte blivit.

Målerås storhet som järnvägsknut och handelsplats minskade starkt, när järnvägen mellan Växjö och Oskarshamn öppnades 1923. Resenärer från Älghults socken valde den nya vägen via Sävsjöström. Glas och virke transporterades alltmer med lastbilar.